

Μνήμων

Τόμ. 27 (2005)

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950

OLIVIER ZELLER

doi: [10.12681/mnimon.817](https://doi.org/10.12681/mnimon.817)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ZELLER, O. (2005). Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950. *Μνήμων*, 27, 215–235.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.817>

Προσεγγίσεις

OLIVIER ZELLER

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1950¹

Η ιστορία της πόλης αποτελεί φιλολογικό είδος πολύ παλαιό. Ήδη από τον 16ο και 17ο αιώνα δημοσιεύονταν πολλά σχετικά έργα, συνήθως επί παραγγελία. Τα έργα αυτά είχαν στόχο να δοξάσουν την πόλη επικαλούμενα μυθικές καταβολές, που όχι μόνο της προσέδιδαν αξία τονίζοντας την αρχαιότητα της καταγωγής της, γεγονός με ιδιαίτερα θετική απήχηση, αλλά και ανάγοντας τη νομιμότητα των τοπικών μορφών εξουσίας στην Αρχαιότητα. Προφανώς επινοημένες, οι κατασκευές αυτές συνέβαλαν στην εδραίωση μύθων που εξελίχθηκαν σε ιδεολογήματα. Ο Wolfgang Kaiser, για παράδειγμα, απέδειξε τη σημασία της ιστοριογραφίας του 16ου αιώνα που αφορά τη Μασσαλία, στην υποστήριξη της πολιτικής ανεξαρτησίας της συγκεκριμένης πόλης, καθώς τα ιστορικά έργα την περιέγραφαν ως μια πραγματική αυτόνομη δημοκρατία.² Γενικότερα, τα παραπάνω έργα τόνιζαν έντονα ο,τιδήποτε θα μπορούσε να αναδείξει το ρόλο της θρησκείας στο παρελθόν, καθώς και τα προνόμια, θέτοντας έτσι όρια, τα οποία η κεντρική εξουσία καλούνταν σιωπηρά να εξακολουθήσει να σέβεται. Ήταν μια σκηνοθετημένη απόδοση του παρελθόντος, που ανταποκρινόταν σε μια άμεση ιδεολογική στρατηγική: μια πραγματική αγιογραφία της πόλης.

Τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού, οι ιστορίες των πόλεων αποτέλεσαν πεδίο των τοπικών λογίων, με όλα τα μειονεκτήματα που αυτό συνεπάγεται. Ήταν αφηγηματικές, διανθισμένες με ασήμαντα ανέκδοτα, και συχνά πρόβαλλαν τον «παλιό καλό καιρό», που χάθηκε με την έλευση της Δημοκρατίας. Στενά τοπικιστικά, σχεδόν σοβινιστικά, τα έργα αυτά εικονογραφούσαν τις ιδιαιτερότητες της συμπεριφοράς των κατοίκων, οι οποίες τάχα συγκρο-

1. Στο παρόν άρθρο αναπτύσσονται τα κύρια σημεία ομιλίας που έγινε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο, στις 19 Απριλίου 2005. Οφείλω πολλές ευχαριστίες στον αγαπητό μου συνάδερφο καθηγητή Χρήστο Λούκο.

2. Wolfgang Kaiser, *Marseille au temps des troubles, 1559-1596. Morphologie sociale et luttes de factions*, Παρίσι, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1992, 411 σ.

τούσαν συλλογική ταυτότητα, σε επίπεδο πολιτικό, θρησκευτικό, αλλά κυρίως ηθικό, ταυτότητα σχεδόν πάντα πλαστή στην ουσία, δίχως αντικειμενικό έρεισμα. Η οπτική παρέμενε ιδιαίτερα μερική, εστιασμένη αποκλειστικά στις ελίτ της εξουσίας και του πλούτου, στις περιγραφές των μνημείων και των πολεοδομικών πραγματώσεων, καθώς και στην αναφορά γεγονότων καθαρά ανεκδοτολογικών. Στο πνεύμα αυτό συγκροτήθηκαν πολλοί κατάλογοι κοινοτικών αρχείων κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (1852-1870) και αργότερα. Οι λεπτομερείς αυτοί κατάλογοι προορίζονταν για μια ομάδα εισοδηματιών, οι οποίοι γέμιζαν τις ώρες της απραξίας τους ασκώντας, στο πλαίσιο λόγιων εταιρειών, την ιστορία και περιορίστηκαν στο να εντοπίζουν πηγές πολυάριθμων μη-γεγονότων ή φολκλορικών συμβάντων. Τα μείζονα ντοκουμέντα της κοινωνικής και δημογραφικής ανάλυσης, όπως οι απογραφές πληθυσμού, αγνοούνταν συνήθως, καθώς και το σύνολο των ποσοτικών πηγών. Δυστυχώς, ενάμιση αιώνα αργότερα, ο ιστορικός είναι συνήθως υποχρεωμένος να εργαστεί με αφετηρία ακριβώς αυτές τις τελευταίες. Προϋπόθεση, λοιπόν, και σήμερα για να αναπτυχθεί η αστική ιστορία είναι η πλήρης σχεδόν ανανέωση του σώματος των λεπτομερών καταλόγων των παλαιών δημόσιων αρχείων. Ωστόσο, η πίεση του όγκου των στοιχείων, τα φτωχά μέσα και η σπάνια των αναγκαίων προσόντων, έχουν ως αποτέλεσμα να προτιμώνται συνήθως τα σύγχρονα αρχεία.

Μια τέτοια αρχειακή αντίληψη παραμελούσε τελείως ζητήματα εξίσου βασικά, όπως η μελέτη της δημογραφίας, των κοινωνικών μορφωμάτων, των οικονομικών δραστηριοτήτων και των έργων αξιών. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η έρευνα των θεσμών συχνά γινόταν στο πλαίσιο διατριβών του δικαίου. Έπρεπε, λοιπόν, να εμφανιστεί η «οικονομική και κοινωνική» ιστορία, ό,τι αποκλήθηκε συμβατικά ως *Σχολή των Annales*,³ για να γεννηθεί μια πραγματική ιστορία της πόλης.

I. Η περίοδος θεμελίωσης της ιστορίας της πόλης

Αρχικά η πόλη αυτή καθαυτή δεν υπήρξε αντικείμενο προσοχής. Ωστόσο, η σπουδή της επιβλήθηκε μέσα από μια μαρξιστική οπτική των σχέσεων κοινωνικής κυριαρχίας, στο πλαίσιο της έρευνας των σχέσεων πόλης και υπαίθρου: έγγεια ιδιοκτησία, φορολόγηση προϊόντων διατροφής και συγκέντρωση της γαιοκτητικής προσόδου. Τα ερωτήματα που έθεσε ο Fernand Braudel ευνοούσαν τη μελέτη της παραγωγής και των ανταλλαγών, και οι πόλεις δεν κινούσαν το ενδιαφέρον παρά μόνο όταν εντάσσονταν σε εμπορικά δίκτυα. Έτσι, η Αμβέρσα, η Βενετία, η Σεβίλλη ή το Άμστερνταμ υπήρξαν αντικείμενο ιδιαί-

3. Carlos Antonio Aguirre Rojas, *L'histoire conquérante. Un regard sur l'historiographie française*, Παρίσι, L'Harmattan, 2000, 193 σ.

τερης έρευνας. Αλλά τα μεγάλα συνθετικά έργα παραχωρούσαν περιορισμένη θέση στο αστικό φαινόμενο, όπως εκείνα του Braudel⁴ και του Pierre Chaunu.⁵

Το γαλλικό ακαδημαϊκό σύστημα συνέχιζε τότε να θεωρεί την υποστηρίξη διδακτορικής διατριβής ως επιστέγασμα των σπουδών, αποτέλεσμα έρευνας όσο το δυνατό πιο εξαντλητικής, με αντικείμενο επαρκώς ευρύ. Η διατριβή γαλλικού τύπου είχε από καιρό κατακριθεί ως αρχαϊσμός,⁶ καθώς η εκπόνησή της απαιτούσε έρευνες δέκα, δεκαπέντε, κάποτε είκοσι και πλέον ετών. Εκτός εξαιρέσεων, όσοι κατόρθωναν να ολοκληρώσουν το έργο τους είχαν πρόσβαση στις ακαδημαϊκές θέσεις με καθυστέρηση, γεγονός που περιόριζε ipso facto το διάστημα που θα ήταν χρήσιμοι στο πλαίσιο της θεσμοθετημένης έρευνας.

Ωστόσο, το σύστημα αυτό επέτρεψε τη δημοσίευση ολόκληρης σειράς μεγάλων διατριβών, ευρέων μονογραφιών αστικής ιστορίας, οι οποίες σήμερα δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν στο πλαίσιο έρευνας που θα πρέπει να ολοκληρωθεί σε τρία ή τέσσερα χρόνια. Θα αναφερθούμε στη συνέχεια στις έξι κυριότερες.

Πρώτη υπήρξε η πρωτοποριακή εργασία του Pierre Goubert,⁷ *Beauvais et le Beauvaisis*, που εκδόθηκε το 1960 και αποτέλεσε πολυσήμαντο επιστημονικό γεγονός. Ο συγγραφέας εφάρμοσε σε αστικό πληθυσμό τις νέες μεθόδους της ιστορικής δημογραφίας, η οποία έως τότε περιοριζόταν να εξετάζει τα πληθυσμιακά φαινόμενα της υπαίθρου. Πρότεινε κοινωνικές τυπολογίες, λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική θέση στη διαδικασία παραγωγής. Τέλος, δεν απομόνωσε τεχνητά την πόλη, αλλά την ενέταξε στο ευρύτερο περιβάλλον της περιοχής στην οποία ανήκε.

Το 1967 ο Pierre Deyon με τη σειρά του πρότεινε τη μελέτη του για την Αμιένη, επαρχιακή πρωτεύουσα.⁸ Στοχεύοντας σε μια ιστορία ολική (*histoire totale*), η προβληματική του υπήρξε καθαρά λαμπρουσιανή, εστιάζοντας διαδοχικά στην οικονομία, την κοινωνία και τη συγκυρία.

Η αποστασιοποίηση από αυτές τις πρώτες μορφές «οικονομικής και κοι-

4. Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, τ. 1, Παρίσι, Armand Colin, 1967 (κεφάλαιο 8: «Η πόλη»).

5. Pierre Chaunu, *La Civilisation de l'Europe classique*, Παρίσι 1970, σ. 313-326 (κεφάλαιο 8: «Οι πόλεις»).

6. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le Territoire de l'Historien*, Παρίσι, Gallimard, 1977. Το άρθρο «Apologie pour les damnés de la thèse», σ. 537-542, δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το Σεπτέμβριο του 1968.

7. Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*, Παρίσι, Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1960, 2 τόμοι, 653 και 119 σ., επανέκδοση 1982.

8. Pierre Deyon, *Amiens, capitale provinciale au XVIIe siècle*, Παρίσι, La Hayes, Mouton, 1967.

νωνικής ιστορίας» είναι έντονη στην πολύ σημαντική διατριβή του Maurice Garden, που υποστηρίχθηκε το 1969 και δημοσιεύτηκε τον επόμενο χρόνο.⁹ Με αντικείμενο την πόλη της Λυών και, κυρίως, τους κατοίκους της, απέδωσε μεγάλη σημασία στη μελέτη των κοινωνικών ομάδων, η οποία βασιζόταν στη γνώση των δημογραφικών ιδιαιτεροτήτων, των συλλογικών συμπεριφορών και του πολιτισμικού επιπέδου.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Jean-Claude Perrot άνοιγε νεωτερικές προοπτικές που, είκοσι πέντε χρόνια μετά, δεν έχουν ακόμη πλήρως εξαντληθεί.¹⁰ Μελετώντας «τη γένεση της σύγχρονης πόλης», μέσα από το παράδειγμα της Caen, προχώρησε σε λεπτομερειακή έρευνα της δράσης των ποικίλων ομάδων που συμμετείχαν σε ό,τι, αρκετά αργότερα, θα ονομαζόταν «αστική διακυβέρνηση». Κυρίως, πρότεινε μια επιστημολογική ρήξη, ώστε να μη θεωρείται πλέον η πόλη απλό πλαίσιο έρευνας, αλλά δρων παράγοντας, ένα «χωνευτήρι συλλογικών συμπεριφορών», υπογραμμίζοντας με τον τρόπο αυτό τη βαθιά ιδιαιτερότητα της αστικής κοινωνικότητας και δυναμικής. Γενικότερα, η συμβολή του Jean-Claude Perrot έγκειται στην σκληρή κριτική που άσκησε σε κάθε τύπο πηγών και σε ένα πραγματικό πυροστέγνημα ερωτημάτων που έθεσε, πλούσιων και ποικίλων. Πρόκειται, δηλαδή, για μια αναντικατάστατη συμβολή στη γαλλική αστική ιστορία.

Δημοσιευμένη το 1983, η διατριβή του Jean-Pierre Bardet για τη Ρουέν παρουσίαζε δύο ιδιαιτερότητες.¹¹ Κατ' αρχήν εφάρμοσε τη μέθοδο της δημογραφικής ανασύστασης των οικογενειών, διαθέτοντας τις πηγές και ταυτόχρονα τα υλικά μέσα, που συνήθως καθιστούσαν δυσχερή την εφαρμογή της στον αστικό χώρο. Επίσης, χαρτογράφησε συστηματικά τα φαινόμενα, που μελετούσε, ορίζοντας το χαρακτήρα και την αξία ποικίλων αστικών περιοχών, συγκροτώντας με τον τρόπο αυτό σημεία αναφοράς με όρους της κοινωνικής αστικής γεωγραφίας.

Περισσότερο εξειδικευμένη, αλλά αναφερόμενη σε βασικά ερωτήματα, η διατριβή του Jean-Pierre Poussou πρόσφερε το 1983 μια μελέτη ευρεία και ταυτόχρονα ακριβή των μετακινήσεων σε μια μεγάλη πόλη, μέσα από το παράδειγμα του Μπορντώ και των κατοίκων του, τον 18ο αιώνα.¹²

Η σύγχρονη γαλλική αστική ιστορία διέθετε τότε ήδη μια συνθετική ερ-

9. Maurice Garden, *Lyon et les Lyonnais au XVIIIème siècle*, Παρίσι, Les Belles-Lettres, 1970, 772 σ.

10. Jean-Claude Perrot, *Genèse d'une ville moderne: Caen au XVIIIe siècle*, Αίγλη, service de reproduction des thèses, 1974, 2 τόμοι, 711 και 828 σ.

11. Jean-Pierre Bardet, *Rouen aux XVIIe et XVIIIe siècles: les mutations d'un espace social*, Παρίσι, SEVPEN, 1983, 424 σ.

12. Jean-Pierre Poussou, *Bordeaux et le Sud-Ouest au XVIIIe siècle. Croissance économique et attraction urbaine*, Παρίσι, EHESS, 1983, 651 σ.

γασία.¹³ Σίγουρα πρόωγη, η συγκεκριμένη έπασχε λόγω της μη ισόρροπης αξίας των συμβολών που τη συγκροτούσαν, όπως συμβαίνει σε κάθε συλλογικό έργο. Κυρίως, δεν έθετε ξεκάθαρα τη συνολική προβληματική και προχωρούσε με τη σιωπηρή και κάπως τεχνητή γενίκευση των πληροφοριών που εμπεριέχονταν σε διάσπαρτες μονογραφίες, ενώ δεν ήταν ακόμη δυνατό να εκτιμηθεί ακριβώς η αξία τους. Έτσι, θα πρέπει σήμερα να αντιμετωπίζεται κατά κύριο λόγο ως αποτύπωση των πληροφοριών που ήταν γνωστές το 1981.

Καθώς το καλλιεργημένο ευρύ κοινό ενδιαφερόταν τότε, αν όχι για την ιστορία των πόλεων, τουλάχιστον για την ιστορία της δικής του πόλης, ένας επαρχιακός εκδότης, ο Privat, είχε ξεκινήσει στα 1970 και 1980 μια σειρά ιστορίας των πόλεων της Γαλλίας, με πολλούς τίτλους. Στους τόμους αυτούς ήταν προφανή ο πλούτος αλλά και τα κενά της γαλλικής έρευνας. Στην περίπτωση των μεγάλων πανεπιστημιακών πόλεων, όπως η Rennes, η Τουλούζη ή η Λυών, ένα σώμα διατριβών, συνεδρίων και άρθρων επέτρεψε την πλήρη σχεδόν ανανέωση του ιστορικού λόγου. Οι μέτριου μεγέθους και οι μικρές πόλεις, όμως, δεν είχαν συνήθως ανάλογη τύχη, και έτσι οι σχετικές δημοσιεύσεις παρέμεναν συγγενέστερες στην κλασική λογισύνη και τη γεγοντολογική ιστορία, παρά στην πραγματική οικονομική, κοινωνική και δημογραφική ανάλυση, πόσο μάλλον στην ανάλυση του χώρου.

Εξάλλου, λόγω της σχετικά μέτριας ποιότητας των γαλλικών δημογραφικών πηγών, δεν υπήρξαν διατριβές ειδικά αφιερωμένες στη μελέτη των αστικών πληθυσμών, παρά μόνο όταν ήταν διαθέσιμα τεκμήρια σπάνιας ποιότητας, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Νάντης,¹⁴ της Λυών¹⁵ και της Bourg-en-Bresse τον 16ο αιώνα.¹⁶

Είχε φτάσει ο καιρός, όμως, να γίνει ένας πρώτος απολογισμός αυτού του ήδη δυναμικού πεδίου της γαλλικής ιστορίας. Πρώτος ο Serge Chassagne το 1977 διερωτήθηκε σχετικά με τον τρόπο που θα ήταν δυνατό να επεκταθούν οι υπάρχουσες έρευνες.¹⁷ Το 1996 ο Jean-Louis Biget και ο Jean-Claude Hervé συνέταξαν μια νέα συνολική βιβλιογραφική καταγραφή της γαλλικής

13. Roger Chartier - Guy Chaussinand-Nogaret - Hugues Neveux - Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire de la France Urbaine*, Παρίσι, Le Seuil, 1981, τ. III, 655 σ.

14. Alain Croix, *Nantes et le pays nantais au XVIIe siècle. Étude démographique*, Παρίσι, SEVPEN, 1974, 356 σ.

15. Olivier Zeller, *Les recensements lyonnais de 1597 et de 1636. Démographie historique et géographie sociale*, Λυών, Presses universitaires de Lyon, 1983, 353 σ.

16. Denise Turrel, *Bourg en Bresse au 16e siècle. Les hommes et la ville*, Παρίσι, Société de démographie historique, 1986, σ. 290.

17. Serge Chassagne, *Villes et campagnes XVe-XXe siècle*, Λυών, Centre Pierre Léon, 1977.

αστικής ιστορίας.¹⁸ Ωστόσο, ήταν ο Jean-Pierre Poussou εκείνος που είχε την ευκαιρία, με αφορμή έργο του το οποίο αρχικά προοριζόταν για την προετοιμασία των μαθημάτων του, να κάνει τον πλέον ακριβή και πρόσφατο απολογισμό της σύγχρονης γαλλικής αστικής ιστορίας, μεταξύ 1984 και 1995.¹⁹

II. Πρόοδος και εδραίωση της γαλλικής αστικής ιστορίας

Η αστική ιστορία στη Γαλλία δομήθηκε με καθυστέρηση. Για μεγάλο χρονικό διάστημα έλειπε μια εξειδικευμένη περιοδική έκδοση, ενώ οι ιταλοί συνάδελφοι διέθεταν το *Storia urbana* από το 1977 και οι βρετανοί το *Urban History* από το 1973. Έπρεπε να περιμένουμε έως το 1998 για να συγκροτηθεί η Γαλλική Εταιρεία Αστικής Ιστορίας (Société Française d'Histoire Urbaine), που εκδίδει από το 2000 το περιοδικό *Histoire urbaine*. Την ίδια εποχή δημοσιεύτηκε και μια χρήσιμη βιβλιογραφική καταγραφή των σχετικών δημοσιευμάτων,²⁰ που δυστυχώς περιορίζεται στην αποδελτίωση των μεγάλων συγγραμμάτων και των κύριων περιοδικών εθνικής εμβέλειας, ενώ η έρευνα αιχμής συχνά εκφράζεται σε τοπικό επίπεδο, δυστυχώς «εμπιστευτικά».

Η Γαλλία δεν διαθέτει παρά μόνο περιορισμένο αριθμό κέντρων ερευνών τα οποία ειδικεύονται στην αστική ιστορική έρευνα. Τα κύρια είναι το Κέντρο της Ιστορίας της Νεότερης και Σύγχρονης Πόλης (Centre d'Histoire de la Ville moderne et contemporaine - CEHVI), το Κέντρο Έρευνας της Αστικοποίησης του Αραβικού Κόσμου (Centre de Recherche sur l'Urbanisation du Monde Arabe - URBAMA) και ο Οίκος των Επιστημών του Ανθρώπου «Πόλεις και εδάφη» (Maison des Sciences de l'Homme «Villes et territoires» - CNRS-UMS 1835), που βρίσκονται όλα στο Πανεπιστήμιο François-Rabelais στην Tours.²¹ Το Πανεπιστήμιο Paris VII Diderot διαθέτει Τμήμα Επιστημών της Πόλης (Pôle des Sciences de la Ville), με ιδιαίτερη διεπιστημονική ευρύτητα.²² Στη Λυών, μια από τις τέσσερις ομάδες του LARHRA (Εργαστήριο Ιστορικής Έρευνας Rhône-Alpes / Laboratoire de Recherche

18. Jean-Louis Biget - Jean-Claude Herén (επιμ.), *Panoramas urbains, situation de l'Histoire des villes*, Fontenay-aux-Roses, ENS éditions Fontenay/Saint-Ceoud, 1996, 356 σ.

19. Jean Meyer - Jean-Pierre Poussou, *Études sur les villes françaises. Milieu du XVIIe siècle à la veille de la Révolution française*, Παρίσι, SEDES, 1995, 388 σ.

20. Isabelle Backouche (επιμ.), *L'histoire urbaine en France (Moyen Age-XXe siècle). Guide bibliographique 1965-1996*, Παρίσι, L'Harmattan, 1998, 190 σ.

21. CNRS-Université de Tours, 4, allée du Plessis, 37000 Tours; 33 2 64 69 00; msv@univ-tours.fr

22. Université Paris 7. UFR GHSS, 2 place Jussieu, 75251 Paris Cedex 05; 33 1 44 27 82 28; tanchoux@paris7.jussieu.fr

Historique Rhône-Alpes), συνενώνει από το 2003 τα συντρίμια του παλαιού Κέντρου Pierre Léon (Centre Pierre Léon), με ερευνητές που εργάζονται στα πανεπιστήμια Grenoble II, Lyon III, Saint-Etienne, και στην Ecole Normale de Lyon (πρώην Saint-Cloud).²³ Στο Πανεπιστήμιο Lille III Charles de Gaulle, ο Philippe Guignet συντονίζει τις εργασίες της ομάδας αστικής ιστορίας,²⁴ που εντάσσεται στο URA CNRS 1020 «Εδάφη, αγορές, πολιτισμών» («Territoires, marchés, cultures»). Τέλος, στο Aix-en-Provence το TELEMME (Χρόνοι, Χώροι, Γλωσσικά ιδιώματα της νότιας και μεσογειακής Ευρώπης / Temps, Espaces, Langages de l'Europe méridionale et méditerranéenne) μελετά τον ευρύτερο μεσογειακό χώρο και τα πεδία έρευνας πολλών ομάδων του αφορούν άμεσα το αστικό φαινόμενο.²⁵

Παρά αυτή την τόσο θεσμική οπτική, δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε τη διασπορά όλων εκείνων που ασκούν την αστική ιστορία, γεωγράφων, κοινωνιολόγων, πολιτικών επιστημόνων, πολεοδομών ή ιστορικών, σύμφωνα με άκρως ποικίλες οπτικές, στα πανεπιστήμια, αλλά και στις σχολές αρχιτεκτονικής, στα ινστιτούτα πολιτικών επιστημών και στα ινστιτούτα πολεοδομίας. Εκτός από την απομόνωση, ελλοχεύει εδώ, κυρίως, ο κίνδυνος της περιχαράκωσης, της καταστροφικής επιστημονικής αναδίπλωσης. Η ίδια οπτική δεν θα πρέπει, εξάλλου, να αποκρύψει ότι η ζωτικότητα των ομάδων συχνά εξαρτάται από την εμπλοκή μιας ή δύο επιστημονικών προσωπικοτήτων. Για παράδειγμα, εάν η επιστροφή του Philippe Guignet στη Αίγλη επαναδραστηριοποίησε τις αστικές έρευνες, η αποχώρηση του Jean-Luc Pinol από το Στρασβούργο οδήγησε σε διάλυση το URA CNRS 1010.

III. Απειλές και προοπτικές

Πάρα πολύ συχνά κάθε νέα γενιά ιστορικών δεν μπορεί να επιβεβαιώσει την ιδιαιτερότητά της παρά μόνο εκφράζοντας την αντίθεσή της προς την προηγούμενη γενιά. Οι απαιτήσεις της επαγγελματικής σταδιοδρομίας, οι κλίκες, αλλά και οι τάσεις του συρμού συντείνουν ώστε να εγκαταλείπεται πρόωρα η έρευνα ζητημάτων που είχαν διαδοχικά τεθεί, καθώς οι νέοι ερευνητές επιθυμούν να βρίσκονται πάντα στην αιχμή της λεγόμενης προόδου, που στην ουσία δεν αποτελεί παρά μια απεγνωσμένη φυγή προς τους ασαφείς ορίζοντες της

23. Institut des Sciences de l'Homme, 16 avenue Barthelot 69007 Λυών; larhra@ish-lyon.cnrs.fr

24. URA CNRS 1020, BP 149, 59653 Villeneuve d'Ascq Cedex.

25. UMR 6570 TELEMME, Maison méditerranéenne des Sciences de l'Homme, 5 rue de Château de l'Horloge, BP 647, Aix-en-Provence 12100 Cedex 2; <http://mmsh.univ-ais.fr/telemme>

νεωτερικότητας, την οποία προβάλλουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, του Παρισιού συνήθως.

Το προφανέστερο αποτέλεσμα αυτού του ατελείωτου αγώνα δρόμου, αποτελεί ο εύθραυστος χαρακτήρας των συνθετικών έργων που παράγονται. Η πρόωγη εγκατάλειψη ολόκληρων πεδίων έρευνας, αφήνει άθικτες μόνο ορισμένες μεγάλες μελέτες, για τις οποίες, ωστόσο, δεν υπάρχουν εχέγγυα της σημασίας τους. Στέρεο συνθετικό έργο μπορεί να συγκροτηθεί μόνο μέσα από στενές και συγκεκριμένες βιβλιογραφικές αναφορές. Κάθε φορά που ένας συγγραφέας δεν φροντίζει, από απλή επιστημονική εντιμότητα και μόνο, να υπογραμμίσει το τυχαίο στο οποίο βασίζεται ο λόγος του, ο τελευταίος λαμβάνει χαρακτηριστικά λόγου αυθεντίας και ταυτόχρονα γενικευμένου, κάνοντας τον φοιτητή να πιστέψει ότι το ζήτημα που πραγματεύεται μελετήθηκε ευρέως και εξετάστηκε από κάθε πλευρά, γεγονός που συνήθως δεν ισχύει. Χαρακτηριστικά, μεταξύ άλλων, είναι τα πυροτεχνήματα, διανοητικώς λαμπερά αλλά επιστημονικώς ανησυχητικά, που προσέδωσαν στην *Histoire de la France urbaine* εμφανή επιδεικτική δύναμη, μια ιδιαίτερα πλούσια εικονογράφηση που, άλλωστε, υποδηλώνει ότι το ίδιο το κείμενο δεν κατάφερε να προβάλλει.

Ο ιδιαίτερα περιορισμένος αριθμός μονογραφιών δεν μας επιτρέπει να προωθήσουμε την ανάλυση των αστικών φαινομένων όσο μακριά χρειάζεται, έργο που μόνο μια συστηματική συγκριτική μελέτη θα μπορούσε να επιτελέσει. Δίχως να πέσουμε στην παγίδα ενός υπερβολικά συστηματικού («ντομαρντισμού»),²⁶ που αποδίδει πολύ μικρή σημασία στις τοπικές ιδιαιτερότητες, είναι βέβαιο ότι θα πρέπει να επικεντρώσουμε την ανάλυσή μας στο κοινωνικό γεγονός και να το συνδέσουμε με τις βασικές παραμέτρους κάθε πόλης, δηλαδή το μέγεθος, τις λειτουργίες, την εικόνα, το δικαϊκό σύστημα, τους ρυθμούς, την ένταξη στο τοπικό μικρο-επίπεδο και τη θέση της στα αστικά συστήματα. Μόνο η ποσοτική ιστορία έχει τη δυνατότητα να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά και να ξεφύγει από την έλλειψη συνοχής που παρουσιάζει η ποιοτική ανάλυση, η οποία καταφεύγει κυρίως στην αναγωγή του μερικού στο συνολικό.

Σήμερα, όμως, είναι της μόδας η αντι-ποσοτική έρευνα. Η στατιστική προσέγγιση εγκαταλείπεται όλο και περισσότερο, όταν δεν γελοιοποιείται. Σαν να μην μπορούσε η ανθρωπολογική οπτική και οι ερμηνευτικές της προτάσεις να εμπλουτιστούν, εξετάζοντας τα κοινωνικά φαινόμενα με τρόπο αναλυτικό. Σαν το «πολιτισμικό» φαινόμενο, πραγματικά μυστηριώδης υπόθεση, να μπορούσε ποτέ να ξεφύγει από την αναγκαιότητα αριθμητικής στάθμισης. Σαν να μπορούσαν να θεωρηθούν γνωστά η δημογραφία, οι κοινωνικές δομές και οι τρόποι κατοχής του αστικού χώρου στη σύγχρονη Γαλλία.

26. Edoardo Grendi, «Il "daumardismo", una via senza uscita?», *Quaderni storici* 29-30 (1975), σ. 729-737.

Στο πνεύμα αυτό, η εμφάνιση της ενίοτε παρουσιαζόμενης ως «νέας» πολιτικής ιστορίας, δεν αποτελεί παρά αποκατάσταση της γεγονοτολογικής ιστορίας. Όπως είναι η περίπτωση διατριβής που καλύπτει μόνο μια σύντομη περίοδο της ιστορίας της Grenoble, επαρχιακής πρωτεύουσας 12.000 κατοίκων περίπου.²⁷ Το έργο παρουσιάζεται ως μελέτη της διαμόρφωσης του πολιτικού λόγου. Έστω. Αλλά πρόκειται όντως για αστική ιστορία; Όπως και άλλη, ογκώδης, διατριβή, που επιχειρεί μια νέα ανάγνωση πηγών, οι οποίες είναι γνωστές και δημοσιευμένες από καιρό οι περισσότερες, και ο νεωτερισμός της έγκειται μόνο στα λογοτεχνικά τεχνάσματα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, για να προβάλλει ερμηνείες οι οποίες οδηγούν σε συζητήσιμα διανοητικά σχήματα.²⁸ Το αδύνατο σημείο, στη συγκεκριμένη περίπτωση, έγκειται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας εστιάζει υπερβολικά στο παράδειγμα της «πίστης» και εγλωβίζεται σε μια οπτική αυστηρά διπολική, εξετάζοντας απομονωμένα τις σχέσεις μεταξύ της πόλης της Λυών και της κεντρικής εξουσίας, δίχως να τις τοποθετεί σε γενικότερο πλαίσιο. Μόνο μια άλλη, πολύ ευρύτερη έρευνα επέτρεψε να προβληθεί η σημασία των χρηματοοικονομικών διακυβευμάτων και κυρίως να αποδοθεί η πραγματική διάσταση του προβλήματος, με την εξέταση συνολικά της πολιτικής του βασιλιά προς τις πόλεις.²⁹

Η αστική ιστορία της νεωτερικότητας στη Γαλλία βρίσκεται, λοιπόν, σε κίνδυνο. Εκτός από τις ανησυχίες που αναφέρθηκαν, ενδεικτικές είναι και οι τρεις παρατηρήσεις που ακολουθούν.

Η Γαλλική Εταιρεία Αστικής Ιστορίας (Société Française d'Histoire Urbaine), που ιδρύθηκε το 1998, εκδίδει από το 2000 το περιοδικό *Histoire urbaine*. Ωστόσο, δεν έχει συζητηθεί στους κόλπους της ούτε καν η ιδέα μιας εκδοτικής γραμμής, που θα ενίσχυε τη θεωρητική προσέγγιση του αστικού φαινομένου. Το περιοδικό δέχεται αδιακρίτως άρθρα όλων των τάσεων, επιθυμώντας να έχει οικουμενικό χαρακτήρα. Έτσι, κάθε αναγνώστης μπορεί να λάβει υπόψη του ή να αγνοήσει τα δημοσιεύματα, σύμφωνα με τις προσωπικές του προτιμήσεις. Αν όμως αναλογιστούμε τον αντίκτυπο που είχαν οι ισχυρές θεωρητικές επιλογές των *Annales Economies Sociétés Civilisations* στην εξέλιξη της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας, θα εκτιμήσουμε πόσο η άρνηση της *Histoire urbaine* να προχωρήσει σε επιλογές επιστημονικά στρατευμένες, μαρτυρεί το διστακτικό χαρακτήρα της σημερινής γαλλικής αστικής ιστορίας.

27. Stéphane Gale, *Grenoble au temps de la Ligue*, Grenoble, PUG, 2000.

28. Yann Lingereux, *Lyon et le roi. De la «bonne ville» à l'absolutisme municipal (1594-1654)*, Seyssel, Champ Vallon, 2003, 757 σ.

29. Annette S. Finley-Crowwhite, *Henry IV and the Towns. The Pursuit of Legitimacy in French Urban Society, 1589-1610*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, 219 σ.

Μια δεύτερη παρατήρηση αφορά τη συχνότητα των διεθνών συνεδρίων και την «κατασκευή» (confection) της επιλεκτικής βιβλιογραφίας της *Histoire de l'Europe urbaine*.³⁰ Σε σύγκριση με την αγγλο-σαξονική έρευνα, που οφείλει τη συνολική συνοχή της στο γεγονός ότι συνειδητά τοποθετεί κάθε μελέτη μεμονωμένης περίπτωσης σε θεωρητικό πλαίσιο ιδιαίτερα οικείο και ταυτόχρονα ιδιαίτερα συζητήσιμο, οι γαλλικές έρευνες εμφανίζονται περισσότερο διασπασμένες και εμπειρικές. Εξαιρεση αποτελεί φυσικά η ιστορική δημογραφία, καθώς οι ακριβείς μέθοδοί της και οι στόχοι της, κοινού σε όλους τους ερευνητές, συνέβαλαν στη δημιουργία συνθετικής θεώρησης, η αυστηρότητα της οποίας, ωστόσο, συχνά κατακρίθηκε. Σίγουρα, όλοι χρωστάμε πολλά στον μακαρίτη Bernard Lepetit, που άνοιξε πολλές θεωρητικές προοπτικές, προτείνοντας την άσκηση εξαιρετικά αυστηρής κριτικής και ταυτόχρονα προειδοποιώντας μας για τις αυθαιρέσιες και τους παραλογισμούς που συνδέονται με τις υπερβολές των διανοητικών σχημάτων.³¹ Κανείς, ωστόσο, μετά τον πρόωρο θάνατό του, δεν μπόρεσε να συνεχίσει το έργο του.

Μια τρίτη παρατήρηση αφορά τη διολίσθηση της προβληματικής πέρα από το κοινωνικό, που μπορεί να φανεί με ένα μόνο παράδειγμα. Συντάσσοντας ένα συνθετικό έργο για τη σύγχρονη γαλλική ιστορία των πόλεων, που απευθύνεται κυρίως στους αρχάριους φοιτητές,³² εγχειρίδιο δηλαδή, ο καταρτισμένος ειδι-

30. Olivier Zeller, «La ville moderne», Jean-Luc Pinol (επιμ.), *Histoire de l'Europe Urbaine*, Παρίσι, Le Seuil, 2003, τ. 1, σ. 595-936.

31. Βλ. τα έργα του Bernard Lepetit, «Démographie d'une ville en gestation: Versailles sous Louis XIV», *Annales de démographie historique* 1977, 49-83 σ.: «L'évolution de la hiérarchie urbaine française au XVIIIe siècle: l'étude des rangs», *Géographie historique des villes de l'Europe occidentale*, Παρίσι 1984, σ. 184-198· *Les villes dans la France moderne 1740-1840*, Παρίσι, Albin Michel, 1988, σ. 490: «La population urbaine», Jacques Dûpaquier (επιμ.), *Histoire de la population française*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1988· «Urbanization in Eighteen Century France: A Comment», *The Journal of Interdisciplinary History* 1992· «L'appropriation de l'espace urbain: la formation de la valeur dans la ville moderne (XVIe-XIXe siècles)», *Histoire, Economie et Société* 1994/3, σ. 551-559· «Patterns of Settlement and Political Changes. The French Revolution and the National Urban Hierarchy», Ad. van der Woude - Jan de Vries - Akira Hahami, *Urbanization in history. A process of dynamic interactions*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1990, ανατύπωση Οξφόρδη, Clarendon Press, 1995, σ. 74-83· «Une herméneutique urbaine est-elle possible?», *Ve Congresso brasileiro de Historia da Arte*, São Paulo, ECA Université de São Paulo, 1995, σ. 25-34. Σε συνεργασία: Jürgen Hooek - Bernard Lepetit (επιμ.), *La ville et l'innovation. Relais et réseaux de diffusion en Europe, 14e - 19es siècles*, Παρίσι 1978· Peter Clark - Bernard Lepetit (επιμ.), *Capital cities and their Hinterlands in Early Modern Europe*, Scholar Press 1996, σ. 105-118.

32. Guy Saupin, *Les villes de France à l'époque moderne, XVIe-XVIIIe siècles*, Παρίσι - Βερολίνο 2002, σ. 270.

κός Guy Saupin παραχωρεί πολύ περιορισμένη θέση στις κοινωνικές ομάδες και στις σχέσεις τους, καθώς η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ευνοεί και πάλι το θεσμικό και στρέφει την προτίμησή της προς τις ελίτ.

Ωστόσο, η γαλλική αστική ιστορική έρευνα εξακολουθεί να μελετά ποι- κίλα πεδία. Θα περιγράψω στη συνέχεια ορισμένα από αυτά.

Η αστική διακυβέρνηση αποτελεί ένα από τα βασικά πεδία μελέτης. Ορι- σμένες έρευνες περιγράφουν τις σχέσεις μεταξύ των τοπικών εξουσιών και της κεντρικής εξουσίας. Η προβληματική αυτή δεν έχει τίποτα το νεωτερικό *a priori*. Στην καλύτερη περίπτωση μπορεί να αποδεσμεύεται από το κοινότυπο σχήμα της συντριβής των μεσαιωνικών ελευθεριών, που για μεγάλο χρονικό διάστημα είχαν μυθοποιηθεί, έτσι ώστε να διακρίνεται ακριβώς ο ρόλος που παίζει η επέμβαση του πρίγκιπα από εκείνο των τοπικών αποφάσεων. Συμ- βολή σημαντική, στο μέτρο που επιτρέπει να προβληθεί η ύπαρξη των φατριών που συγκρούονται για την κοινοτική εξουσία, φατριών οι οποίες δεν συνενώ- νουν απλώς τα συμφέροντα ευρύτερων οικογενειών (*lignages*), που συχνά συν- δέονται συγγενικά με το γάμο, αλλά μπορούσαν να ριζώσουν βαθιά στην αστι- κή κοινωνία, ενεργοποιώντας κάθε είδους αλληλεγγυότητες και ιδιαίτερα τις μονάδες της αστικής πολιτοφυλακής.³³

Εξάλλου, πραγματική πρόοδος μπορεί να σημειωθεί στη διαλεκτική αυτή κεντρικής και τοπικής εξουσίας εάν στη μελέτη της εισαχθούν οι έννοιες των δικτύων των σχέσεων, των πληροφοριών, των συστάσεων και της προστασίας, που οδηγούν στη μελέτη των ομάδων πίεσης, οι οποίες δρουν στην πρωτεύουσα για λογαριασμό κάθε μεγάλης πόλης ή για λογαριασμό κάποιας φατρίας της. Ωστόσο, η αυστηρά διπολική μελέτη των σχέσεων πόλης και εξουσίας δεν μπο- ρεί να αποτελεί αυτοσκοπό, καθώς έχει στόχο μόνο να θέσει τις βάσεις για την ανάλυση της πολιτικής του πρίγκιπα προς τις πόλεις.³⁴

Πάντως, οι παραπάνω μελέτες εξακολουθούν να ασχολούνται με τον εντο- πισμό λειτουργιών καθαρά θεσμικού χαρακτήρα, συνήθως χρησιμοποιώντας «α- ποστειρωμένα» αρχεία, αρχεία δηλαδή που σιωπούν ως προς τα δρώντα πρό- σωπα, τα διακυβεύματα και τις στρατηγικές. Αντίθετα, για μια πραγματική πολιτική ιστορία των πόλεων της νεωτερικότητας είναι αναγκαία η έρευνα στα ιδιωτικά αρχεία, που περιέχουν τα προσωπικά έγγραφα των διάφορων πρωτα- γωνιστών, έρευνα που πάρα πολύ σπάνια είναι δυνατή.

33. Kevin C. Robbins, «Une révolution en ville réussie. Rébellion, relations de voisinage et topographie urbaine à la Rochelle, février-août 1614», *Actes du 114e Congrès national des Sociétés savantes (Paris 1989): Les espaces Révolutionnaires*, Παρίσι, C.T.H.S., 1990, σ. 61-69. Wolfgang Kaiser, *ό.π.*

34. Annette S. Finley-Crowwhite, *ό.π.*: επίσης: Jean Boutier - Sandro Landi - Olivier Rouchon (επιμ.), *Florence et la Toscane XIVe-XIXe siècles. Les dynamiques d'un état italien*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2004, 461 σ.

Η υπερβολική επιλεκτικότητα του ιστορικού που εστιάζει αποκλειστικά στο θεσμικό, δεν του επιτρέπει, εξάλλου, να συλλάβει τη διακυβέρνηση με τρόπο ιδιαίτερα ευρύ και όσο το δυνατό συνολικότερο, που είναι και ο μόνος κατάλληλος. Για να γίνει κάτι τέτοιο, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο σύνολό τους τα διακυβεύματα, που δεν περιορίζονται στην υποστήριξη των προνομιών, στις διαπραγματεύσεις στο επίπεδο της φορολογίας ή σε ζητήματα συμβολικά, αλλά αφορούν εξίσου τη θέση κάθε πόλης στις ποικίλες αστικές ιεραρχίες, πολιτικο-δικαστικές συνήθως, αλλά και στο πλαίσιο της οικονομικο-φορολογικής, διοικητικής και στρατιωτικής γεωγραφίας. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλα τα δρώντα πρόσωπα και όχι μόνο όσα κατέχουν θεσμικά αξιώματα, ώστε να μελετάται η διακυβέρνηση ως σύστημα, ως δυναμική ισορροπιών όπου η θέση καθενός είναι καθορισμένη. Κυρίως, όμως, δεν θα πρέπει να θεωρείται ο λαός απλό μέσο κατανάλωσης και παραγωγής, αλλά να του αποδίδεται ο πολιτικός του ρόλος, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τη δυνατότητά του να εξεγείρεται,³⁵ αλλά και την τάση του να αντιδρά στη συγκυρία με απεργίες ή, συχνότερα, εγκαταλείποντας την πόλη, προσωρινά ή οριστικά. Εξάλλου, ούτε οι μονάδες της πολιτοφυλακής, οι αδελφότητες, οι σκωπτικές εταιρείες (*sociétés joyeuses*) και οι συντεχνίες μπορεί να μελετηθούν αποσπασματικά, καθώς τότε θα αγνοούσαμε το χωνευτήρι των μορφών δράσης που χαρακτηρίζουν τις πόλεις.

Η συνολική αυτή σύλληψη της αστικής διακυβέρνησης μας καλεί, φυσικά, να εντάξουμε σε ένα διευρυμένο πλαίσιο τις πληροφορίες που αφορούν τις ελίτ. Δεν θα πρέπει, για παράδειγμα, να θεωρούμε ότι οι ενέργειες των διοικήσεων των νοσοκομείων αποτελούν αποκλειστικά εκφράσεις της λειτουργίας των ιδρυμάτων, τη στιγμή που ο θεσμός του νοσοκομείου, όπως και εκείνος της δημόσιας σιταποθήκης, μπορεί να έχει κυρίαρχο ρόλο στη ρύθμιση και τη σταθεροποίηση του εργατικού δυναμικού. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να ερμηνεύουμε με ιδεαλιστικούς όρους, όπως εκείνοι που οδηγούν στην υπόθεση ότι χάθηκε τάχα το αίσθημα του καθήκοντος των πολιτών, ότι υπήρξε τάχα γενική έλλειψη ενδιαφέροντος του πληθυσμού των πόλεων της Γαλλίας για τις ομάδες πολιτοφυλακής στο επίπεδο της γειτονιάς, τον 18ο αιώνα, αλλά να συνδέουμε τις κοινωνικές πολιτικές αποκλεισμού, που εφαρμόζονταν κατά τη στρατολόγηση των μελών τους, με τη γενικότερη εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων. Όλα αποκτούν νόημα τότε: οι οικιστικές στρατηγικές, οι αναδιαμορφώσεις του χώρου, ο εμφανής συμβολισμός, οι μορφές πρόνοιας. Ακόμη και η φροντίδα των αρχών να

35. Natalie Z. Davis, *Les cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au XVIIe siècle*, Παρίσι, Aubier, 1979, 444 σ. William H. Beik, *Urban protest in seventeenth-century France. The culture of retribution*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 283 σ.

οργανώσουν τη θεατρική ζωή, στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, γίνεται κατανοητή μόνο στο πλαίσιο της διακυβέρνησης: το να συγχάζει κανείς στα θεάματα αποτελούσε κοινωνική πρακτική με τελετουργικό χαρακτήρα και πολύ δευτερευόντως πολιτισμική ενέργεια. Αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα σε μια μορφή κοινωνικότητας, κυρίως ελιτιστικού χαρακτήρα. Η συνέχειά της περισσότερο από όσο οι δραματουργικές της ιδιότητες, αποτελούσαν ρυθμιστικούς παράγοντες της κοινής γνώμης και διακύβευμα της αστικής ασφάλειας. Ο σχετικός κατάλογος θα μπορούσε να είναι μακρύς, καθώς δεν υπήρχε θεσμός ή ομάδα που, ενεργά ή εν δυνάμει, δεν είχε επιπτώσεις στη διακυβέρνηση της πόλης.

Αδιαμφισβήτητα, ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή έγινε με την κοινωνική ιστορία της δεκαετίας του 1990, η οποία, προσφεύγοντας κυρίως στην προσωπογραφία, επικεντρώθηκε στις δημοτικές ελίτ. Μελετώντας τις πόλεις της Φλάνδρας, ο Philippe Guignet ανέδειξε την ποικιλομορφία των συνθηκών κάτω από τις οποίες ασκείται η δημοτική εξουσία.³⁶ Ο Guy Saupin, από την πλευρά του, επιδόθηκε σε λεπτομερή ανάλυση των οικογενειών των δημοτικών αξιωματούχων της Νάντης,³⁷ ενώ διαθέταμε ήδη τη μελέτη του Jacques Maillard για τους ομολόγους των της Angers.³⁸ Είναι, εξάλλου, σημαντικό το γεγονός ότι ερευνήθηκαν και οι ελίτ των πιο μικρών πόλεων: η Bayonne, για παράδειγμα, χάρις στην Josette Pontet,³⁹ ή η Rodez, χάρις στην Sylvie Mouysset.⁴⁰ Υπήρξε, επίσης, ανανεωμένο ενδιαφέρον για τις διοικήσεις των νοσοκομείων.⁴¹ Σιγά σιγά, λοιπόν, διαμορφώνεται το υλικό που είναι αναγκαίο για να γνωρίσουμε τις κοινωνικές όψεις της αστικής διακυβέρνησης. Μένουν, ωστόσο, πολλά να γίνουν.

Η κοινωνική ανάλυση του αστικού χώρου αποτελεί ένα δεύτερο πολύ σημαντικό πεδίο έρευνας. Η κοινωνική γεωγραφία μπορεί να ανακλύψει με την εκμετάλλευση των πληθυσμιακών απογραφών, έστω κι αν ο συγκεκριμένος τύ-

36. Philippe Guignet, *Le pouvoir dans la ville au XVIIIe siècle, Pratiques politiques, notabilité et éthique sociale de part et d'autre de la frontière franco-belge*, Παρίσι, Editions de l'E.H.E.S.S., 1990, 591 σ.

37. Guy Saupin, *Nantes au XVIIe siècle. Vie politique et société urbaine*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1996, 523 σ.

38. Jacques Maillard, *Le pouvoir municipal à Angers de 1657, là 1789*, Angers, Presses de l'Université d'Angers, 1984, 2 τόμοι, 288 και 348 σ.

39. Josette Pontet, *Bayonne: un destin de ville moyenne à l'époque moderne*, Bayonne, J. et D. Editions, 1990.

40. Sylvie Mouysset, *Le pouvoir dans la bonne ville. Les consuls de Rodez sous l'Ancien Régime*, Τουλούζη, Société des Lettres de l'Aveyron - CNRS, Université de Toulouse le Mirail, 2000, 645 σ.

41. Jean-Pierre Gutton (επιμ.), *Les administrateurs d'hôpitaux dans la France de l'Ancien Régime*, Λυών, Presses universitaires de Lyon, 1999, 210 σ.

πος πηγών είναι σαφώς σπανιότερος στη νεότερη Γαλλία, από όσο σε άλλους ευρωπαϊκούς χώρους, όπως στην Ιταλία.⁴² Η ανάλυση αυτή προϋποθέτει ότι αποδεχόμαστε την καταλληλότητα των διοικητικών διαίρέσεων που ακολουθούν οι απογραφείς, είτε πρόκειται για ενορίες είτε για θεσμοθετημένες συνοικίες.⁴³ Η γενικότερη προβληματική συνίσταται στον έλεγχο της αξιοπιστίας των προτεινόμενων μοντέλων. Η οργάνωση σε ομόκεντρους κύκλους, που προτείνει ο Gedeon Sjoberg,⁴⁴ συχνά διαψεύδεται, καθώς τα ποτάμια και οι μεγάλοι πολεοδομικοί άξονες μπορούν να οργανώσουν την κοινωνική γεωγραφία σύμφωνα με διαφορετικές δομές, όπως για παράδειγμα σε ακτινοειδές σχήμα.⁴⁵ Επιπλέον, η έρευνα επιζητεί να προσδώσει δυναμική διάσταση στις παραπάνω εικόνες, που κρίνονται υπερβολικά στατικές, γεγονός που απαιτεί και τη μελέτη των μορφών του αποκλεισμού στο χώρο, που συνήθως περνούν από τον οριζόντιο στον χωροταξικό διαχωρισμό. Να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι ο Bernard Lèpètit απέρριπτε τον όρο «αποκλεισμός», θεωρώντας ότι είναι υπερβολικά γενικός⁴⁶ και εμπεριέχει την έννοια της συστηματικής και εσκεμμένης απομάκρυνσης των πληθυσμών.

Θα πρέπει, λοιπόν, να εντοπίσουμε τις κοινωνικές χρήσεις του αστικού χώρου, μέσω ποικίλων σχημάτων. Ένα από τα σχήματα αυτά μπορεί να εγγραφεί στην προβληματική αυτού που οι αγγλο-σάξονες ιστορικοί ονομάζουν πορεία ζωής (*life course*), η οποία συνδέει τα στάδια της ατομικής διαδρομής με το κοινωνικό περιβάλλον και αυτό του χώρου. Έτσι, για παράδειγμα, οι αλλαγές κατοικίας του François Valesque, στη Λυών τον 18ο αιώνα, συνδέονται άμεσα με τις επιδιώξεις του, τις διαδοχικές θέσεις του και τις επαγγελματικές του ενασχολήσεις: ανάλογα με το εάν προσβλέπει να αναλάβει αξιωματούχος των οικονομικών, να γίνει μικροκεφαλαιούχος, παντοπώλης χονδρικής ή εξευγενισμένος δημοτικός αξιωματούχος, οι τόποι κατοικίας του καθιστούσαν δυνατή την ένταξή του σε ποικίλες κοινωνικές ομάδες. Οι λειτουργίες και οι αξίες που συνδέονται με τη γειτονία στον αστικό χώρο, εξάκολουθούν να αποτελούν πεδίο σχεδόν ανεξερεύνητο, το οποίο απαιτεί πολυεπιστημονική προσέγγιση, όπως για παράδειγμα έγινε στο συνέδριο που οργανώθηκε το Μάιο

42. Olivier Zeller, *ό.π.*

43. Alain Cabantous, «Le quartier, espace vécu à l'espace moderne», *Histoire, Économie et Société* 1994/0003, σ. 424-440.

44. Gedeon Sjoberg, *The Pre-Industrial City*, Νέα Υόρκη - Λονδίνο, The Free Press - Collier Macmillan, 1960, 353 σ.

45. Robert Descimon, «Paris on the eve of Saint Bartholomew: taxation, privilege, and social geography», Philip Benedict (επιμ.), *Cities and Social Change in Early Modern France*, Λονδίνο, Unwin Hyman, 1989, σ. 69-104.

46. Jacques Bottin - Donatella Calabi (επιμ.), *Les étrangers dans la ville*, Παρίσι, Editions des Sciences de l'Homme, 1999.

του 2004 από το Τμήμα Επιστημών της Πόλης (Pôle des Sciences de la Ville) του Πανεπιστημίου Paris VII, με θέμα: η κατοικία, χώρος κοινωνι-κότητας.⁴⁷

Επίσης μπορεί να μελετηθεί το υφάδι του υλικού πλαισίου της πόλης στη μακρά διάρκεια. Η χρήση γεωγραφικών λογισμικών, που είναι περισσότερο οικεία στους γεωγράφους και τους αγρονόμους παρά στους ιστορικούς, μας επιτρέπει να συνδυάσουμε ποικίλες πληροφορίες, από πολλαπλές βάσεις δεδομένων, με την κατάτμηση στο χώρο του αστικού μωσαϊκού. Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι τα γαλλικά αρχεία δεν διαθέτουν τόσο καταπληκτικά κτηματολόγια, όσο εκείνα που χρησιμοποίησε ο Ennio Concina για να αποκαταστήσει την κοινωνική γεωγραφία της Βενετίας.⁴⁸ Πρέπει, λοιπόν, να ανασυγκροτήσουμε κομματάκι κομματάκι το γιγάντιο παζλ των αστικών κατασκευών και των μεταβολών τους. Είναι το έργο που ανέλαβε ο Bernard Gauthiez,⁴⁹ ο οποίος, αφού συγκρότησε ένα πολύ ακριβές σώμα χαρτών, συγκρίνοντας τα στοιχεία των σχεδιαγραμμάτων του παρελθόντος με τα τοπογραφικά μεγέθη που συγκροτούν οι οδοί και τα κτίρια που σώζονται στη Λυών, ταύτισε κάθε συγκρότημα ακινήτων με τα δελτία των «ρυμοτομικών αποφάσεων», δηλαδή των αδειών που εξέδιδε η δημαρχία τον 17ο και 18ο αιώνα για όλες τις τροποποιήσεις των οικοδομών. Η αυτόματη χαρτογράφηση, η οποία επιτρέπει τη δημιουργία χαρτών που ανακτούν τη διαμόρφωση του χώρου ανά δεκαετία, δείχνει καθαρά τους ρυθμούς, τις ζώνες και τα δρώντα πρόσωπα που εμπλέκονται στη μεταμόρφωση των κτισμάτων και φανερώνει τα αποτελέσματα της επέκτασης των εργασιών ανακαίνισης. Ανοιχτή από τη φύση της, η μέθοδος αυτή θα επιτρέψει στο μέλλον και άλλες ταυτίσεις, όπως για παράδειγμα με τα νοταριακά έγγραφα, εγχείρημα που θα καταλήξει στη χαρτογράφηση των έργων αξιών.

Στο πλαίσιο αυτό, ο χάρτης δεν αποτελεί απλή εικονογράφηση, αλλά εργαλείο έρευνας που παράγει ενδιάμεσες υποθέσεις, απαραίτητες σε πρώτο στάδιο. Ήταν, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Bernard Lepetit που επισήμανε την ανάγκη αλλαγών μεγάλης κλίμακας στην έρευνα, ώστε να διακριθεί το επίπεδο της οργάνωσης του χώρου που μπορεί να είναι ουσιώδες από κοινωνική άποψη: η γειτονιά, το σύνολο των δρόμων, ο δρόμος ή το τμήμα του δρόμου. Έχουν δημοσιευτεί ορισμένες εργασίες προς αυτή την κατεύθυνση, με πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα.⁵⁰ Οι μορφές, ωστόσο, κατοχής του χώρου

47. Υπό έκδοση.

48. Ennio Concina, *Venezia nell'età moderna. Struttura e funzioni*, Marsilio, Βενετία 1994, 248 σ.

49. C.R.G.A.- UMR 560 «Environnement; ville, société», 18 rue Chevreul, 69632 Lyon Cedex 07; crgagh@sunlyon3.fr

50. Yves Junot, «Mixité sociale, habitat et propriété: la paroisse Saint-Jacques

δεν παίζουν ρόλο κοινωνικής ταξινόμησης μόνο μέσα από το μηχανισμό των έγγειων αξιών. Πρέπει να συνεκτιμηθεί η εξέλιξη του καθεστώτος κατοχής του ακινήτου και να αναλυθούν τα συνδετικά στοιχεία που συγκροτούν την πραγματική ιεραρχία των κτισμάτων. Πρέπει, επίσης, να παρατηρεί κανείς προσεκτικά την εμφάνιση νέων τύπων κτισμάτων, όπως τα οικήματα ετήσιας ενοικίασης (*immeubles de rapport*) τον 18ο αιώνα, που μπορεί να διασπάσουν τη σχέση ιδιοκτητών και ενοικιαστών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν οι ιστορικοί της τέχνης εκείνοι που επεσήμαναν το γεγονός.⁵¹

Ο χάρτης που δημιουργείται χάρις στα λογισμικά,⁵² τα λεγόμενα «Συστήματα Γεωγραφικής Πληροφορικής», μας επιτρέπει, επίσης, να συνδέσουμε κάθε εδαφική μικροενότητα με μεγάλο αριθμό ποσοτικών ή ποιοτικών δεδομένων, από διαφορετικές βάσεις δεδομένων, τα οποία αφορούν όλα τα αναγκαία «στρώματα» πληροφοριών που εντάσσονται στο χώρο. Από το σημείο αυτό, είναι δυνατό να συγκεντρωθούν τα συμπεράσματα από πολλές διαφορετικές πηγές, σειριακές ή περιορισμένης έκτασης, με τη συστηματική αναφορά και ταύτιση στο χώρο. Είναι, τότε, δυνατή η πολυεπίπεδη ανάλυση και η συγκρότηση τεκμηρίων. Η συνεχής αυτή αναγωγή στο χώρο μας δίνει τη δυνατότητα να διεξάγουμε δυο τύπους συγκριτικών μελετών: στο εσωτερικό της πόλης, σίγουρα, αλλά κυρίως από πόλη σε πόλη.

Ιδιαίτερη σημασία έχει ένα τρίτο πεδίο, με προβληματική που επιχειρεί να εξηγήσει το σύνολο των αστικών δημογραφικών ιδιαιτεροτήτων, οι οποίες συνδέονται με τον υπερβάλλοντα αριθμό των γυναικών, τη μεγάλη θνησιμότητα, την εκτεταμένη αγαμία και το φυσικό δημογραφικό έλλειμμα. Τα φαινόμενα αυτά διαπιστώνονται σχεδόν συστηματικά στην Ευρώπη και υπογραμμίζουν το γεγονός ότι οι ρυθμοί της γονιμότητας, της γαμηλιότητας και της θνησιμότητας των πόλεων διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνους της υπαίθρου. Πρόκειται για ιδιαίτερο δημογραφικό καθεστώς, ή μάλλον σύστημα, τα χαρακτηριστικά του οποίου ποικίλλουν ανάλογα με την ιεραρχική κλίμακα των πόλεων.

Στην παραπάνω περίπτωση δημιουργούνται δύο δυνατότητες έρευνας. Στην πρώτη τονίζεται η σημασία της μετανάστευσης, που είχε ως αποτέλεσμα να εισέρχονται συνεχώς στην πόλη ομάδες νέων ενηλίκων, οι οποίοι ήταν πιο εύ-

de Valenciennes en 1602 d'après un register du 100e», *Revue du Nord* LXXIX (1997), σ. 413-427.

51. Jean-François Cabestan, «La naissance de l'immeuble d'appartements à Paris sous le règne de Louis XV», Daniel Rabreau (επιμ.), *Paris, capitale des arts sous Louis XV*, Bordeaux, William Blake and co-Arts and Arts, 1997, σ. 167-195· κυρίως Jean-François Cabestan, *La conquête du plain-pied. L'immeuble à Paris au XVIIIe siècle*, Παρίσι, Picard, 2004, 310 σ.

52. Π.χ. Mapinfo® Géoconcept®, Arcview®.

θραυστοι βιολογικά και ο τρόπος της κοινωνικής τους ένταξης είχε ως συνέπεια την καθυστέρηση ή και την παρεμπόδιση σύναψης γάμου. Η συγκεκριμένη θεωρία, που συγκρότησε ο Alan Sharlin,⁵³ έχει δοκιμαστεί μόνο στις εργασίες του Alfred Perenoud για τη Γενεύη, πόλη με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά,⁵⁴ καθώς η ευρεία αναζήτηση δεδομένων που απαιτείται αποτρέπει, συνήθως, κάθε προσέγγιση της διαμόρφωσης του αστικού πληθυσμού.⁵⁵ Μια δεύτερη δυνατότητα έρευνας επανεγγράφεται στην παράδοση των ιατρικών παρατηρήσεων και τοπογραφιών του τέλους του 18ου αιώνα, που αναζητεί την αφετηρία της εκτεταμένης αστικής θνησιμότητας στο ιδιαίτερα παθολογικό αστικό περιβάλλον. Έτσι, διαγράφεται η ιστορία της «δηλητηριώδους πόλης»,⁵⁶ είτε λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις των γιατρών, των μηχανικών και των αρχιτεκτόνων, καθώς και την έκταση του υγιεινισμού στα πολεοδομικά εγχειρήματα, είτε ερευνώντας λεπτομερειακά τις αστικές πρακτικές, ώστε να περιγραφούν οι πηγές της μόλυνσης, όπως για παράδειγμα τα νεκροταφεία.⁵⁷

Επιπλέον, ο ερευνητής καλείται να αποκαταστήσει το σύνδεσμο μεταξύ υλικού πολιτισμού και δημογραφικών χαρακτηριστικών. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι, μεταξύ άλλων, στις μεγάλες διατριβές η μελέτη της αστικής διατροφικής κατανάλωσης περιοριζόταν, συνήθως, σε ένα σύντομο κεφάλαιο, δίχως σύνδεση με το σύνολο του έργου. Στις αρχές του 1960, όμως, η ομάδα των *Annales Économies Sociétés Civilisations* ξεκίνησε μια μεγάλη έρευνα⁵⁸ της ιστορίας της διατροφής, της οποίας μια πρώτη αποτίμηση έγινε δέκα χρόνια

53. Alan Sharlin, «Natural decrease in Early Modern City: a reconsideration», *Past and Present* 79 (1978), σ. 126-138.

54. Alfred Perenoud, «Croissance ou declin? Les mécanismes du non renouvellement des populations urbaines», *Histoire, Économie et Société* 1982/1984, σ. 581-602.

55. Poussou, *ό.π.*

56. J.-P. Boudriot, «Essai sur l'ordure en milieu urbain à l'époque préindustrielle. Boues, immondices et gadoues à Paris au XVIIIe siècle», *Histoire, Économie et Société* 5/4 (1986), σ. 515-530· του ίδιου, «De quelques réalités écologiques à Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles: les déchets d'origine artisanale», *Histoire, Économie et Société* 7/2 (1988), σ. 261-281· του ίδιου, «Les égouts de Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles. Les humeurs de la ville pré-industrielle», *Histoire, Économie et Société* 2 (1990), σ. 376-410· Reynald Abad, «Les tueries à Paris sous l'Ancien régime ou pourquoi la capitale n'a pas été dotée d'abattoirs aux XVIIe et XVIIIe siècles», *Histoire, Économie et Société* 4 (1998), σ. 649-676· Sabine Barles, *La ville délétère. Médecins et ingénieurs dans l'espace urbain XVIIIe-XIXe siècle*, Seyssel, Champvallon, 1999, 377 σ.

57. Olivier Zeller, «La pollution par les cimetières urbains. Pratiques funéraires et discours médical à Lyon en 1777», *Histoire urbaine* 5 (2002), σ. 67-83.

58. Jean-Jacques Hemardinquer, *Pour une histoire de l'alimentation*, Παρίσι, Cahiers des Annales αρ.θ. 28, Armand Colin, 1970.

αργότερα.⁵⁹ Η αυτονομία, εξάλλου, του συγκεκριμένου ερευνητικού πεδίου, για μεγάλο χρονικό διάστημα, αποκρυστάλλώθηκε μόνο με μια σειρά άρθρων,⁶⁰ και μόλις το 2002 δημοσιεύτηκε η διατριβή του Reynald Abad, που οδηγεί σε συγκρίσεις.⁶¹ Η ύπαρξη από το 1993 ενός περιοδικού,⁶² αφιερωμένου στη μελέτη της διατροφής, μας επιτρέπει να προσδοκούμε ότι οι ιδιαιτερότητες της αστικής κατανάλωσης, γνωστές ήδη όσον αφορά το κρέας και το κρασί, θα προβληθούν καλύτερα με τη σύγκριση μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου που την περιβάλλει. Έρευνα που θα πρέπει να επεκταθεί και σε άλλα είδη αστικής κατανάλωσης: λάδι, αλάτι, λίπος, σανό, άχυρο, ξύλα για θέρμανση (κατά τόπους κάρβουνο), όπως και διάφορα οικοδομικά υλικά. Ο προσανατολισμός αυτός είναι αναγκαίος, καθώς η ιδιαίτερα στρατηγική σημασία των αρτοποιήσιμων δημητριακών κράτησε κάπως στο σκοτάδι τη μεγάλη ευαισθησία της αστικής οικονομίας στις διακυμάνσεις και τις τιμές των άλλων προϊόντων πρώτης ανάγκης.

Ένα τέταρτο ζήτημα αφορά την εκπεφρασμένη θέληση να μην ασκείται η ιστορία «της πόλης», είδος μάλλον στείρα μονογραφικό, αλλά η «αστική» ιστορία, που έχει ως αντικείμενο τα σύνολα των πόλεων στο πλαίσιο των σχέσεων που τις συνδέουν ή των ιδιαιτεροτήτων τους, γεωγραφικών και λειτουργικών. Σχετικό παράδειγμα αποτελούν τα μεγάλα συνέδρια, αγγλο-σαξονικά κυρίως.⁶³ Η γεωγραφική προβληματική αποτυπώνεται στη διατριβή του René

59. Robert Philippe, «Une opération pilote: l'étude du ravitaillement de Paris au temps de Lavoisier», *Annales Économies, Sociétés Civilisations* 16 (1961), σ. 564-568.

60. Bartolomé Bennassar - Joseph Goy, «Contribution à l'histoire de la consommation alimentaire du XVe au XIXe siècle», *Annales Économies, Sociétés Civilisations* (1975), σ. 402-632· Marcel Lachiver, «L'approvisionnement de Paris en viande au XVIIIe siècle», *La France d'Ancien régime. Études réunies en l'honneur de Pierre Goubert*, Παρίσι, Société de démographie historique, Τουλούζη, Privat, 1984, σ. 345-354· Bernard Garnier, «Viandes et bêtes. Variations saisonnières de l'approvisionnement de Paris au XVIIIe et XIXe siècles», *La vie, la mort, la foi, le temps: mélanges offerts à Pierre Chaunu*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1993, σ. 147-170· René Favier, «Le marché de la viande à Grenoble au XVIIIe siècle», *Histoire, Économie et Société* 4 (1994), σ. 583-603· Bernard Garnier, «Les marchés aux bestiaux: Paris et sa banlieue», *Cahiers d'Histoire*, XLII 3-4 (1997), σ. 575-612· Thierry Argant, «L'approvisionnement en viande de boucherie de la ville de Lyon à l'époque moderne», *Histoire urbaine* 7 (2003), σ. 205-231.

61. Reynald Abad, *Le grand marché. L'approvisionnement alimentaire à Paris sous l'Ancien Régime*, Παρίσι, Fayard, 2002.

62. *Food and Foodways. Explorations in the History and Culture of Human Nourishment*, Λονδίνο, Routledge. Πρβλ. επίσης τις εργασίες του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου της Ιστορίας της Διατροφής (Institut Européen de l'Histoire de l'Alimentation), 12 rue Étienne Pallu, 37000 Tours; ieha@wanadoo.fr

63. Herman Diedericks - Paul Hohenberg - Michael Wagenaar (επιμ.), *Economic*

Favier, με αντικείμενο όλες τις πόλεις μιας εκτεταμένης επαρχίας.⁶⁴ Η έρευνα των πόλεων κατά μέγεθος, που έγινε αντικείμενο ειδικών δημοσιεύσεων,⁶⁵ ενίσχυσε και το έργο της Christine Lamarre για τις μικρές πόλεις της Bourgogne.⁶⁶ Αργότερα, πολλά συνέδρια επικεντρώθηκαν σε κάποια λειτουργική ιδιαιτερότητα, όπως για παράδειγμα των πόλεων-συνόρων,⁶⁷ ή σε κάποια γεωπολιτική ιδιαιτερότητα, όπως εκείνη των προσαρτημένων πόλεων.⁶⁸

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το μέλλον της αστικής ιστορίας συνδέεται με την πραγματοποίηση μεγάλων δια-θεματικών ερευνών. Ορισμένες προκύπτουν από ερωτήματα κυρίως ιστορικά, όπως για παράδειγμα ένα συνέδριο αφιερωμένο στους αστικούς ρυθμούς, που επιχείρησε να προβάλει τις σχέσεις μεταξύ της κοινωνίας, του χώρου, των λειτουργιών και της χρονικότητας.⁶⁹ Οι σχετικές πρωτοβουλίες, ωστόσο, εγγράφονται συνήθως σε πολυεπιστημονική προοπτική και κυρίως προέρχονται από τους κοινωνιολόγους και τους εθνολόγους. Το γεγονός μαρτυρείται από τη μεγάλη έρευνα που διεξήχθη σχετικά με τις πρακτικές της φιλοξενίας που εφαρμόζουν οι δήμοι,⁷⁰ καθώς και από την πολυποικίλη προσέγγιση των φαινομένων της γειτνίασης στον αστικό χώρο.⁷¹

Policy in Europe since the Late Middle Ages. The visible Hand and the Fortune of Cities, Leicester-Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Leicester University Press, 1992· Peter Clark, *Small towns in Early Modern Europe*, Cambridge-Παρίσι, Cambridge University Press - Maison des Sciences de l'Homme, 1995· Ad. van der Woude - Jan de Vries - Akira Hahami, *Urbanization in history. A process of dynamic interactions*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1990, επανέκδοση Οξφόρδη, Clarendon press, 1995· Peter Clark - Bernard Lepetit (επιμ.), *Capital cities and their Hinterlands in Early Modern Europe*, Scholar Press, 1996.

64. René Favier, *Les Villes du Dauphiné aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 1993, 512 σ.

65. Jean-Pierre Poussou - Philippe Loupes, *Les petites villes du Moyen-Age à nos jours*, Παρίσι, Editions du CNRS, 1987, 516 σ· επίσης Olivier Zeller (επιμ.), *Petites villes d'Europe*, ειδικό τεύχος των *Cahiers d'Histoire* (1998), 274 σ.

66. Christine Lamarre, *Petites villes et fait urbain en France au XVIIIe siècle. Le cas bourguignon*, Dijon, Editions universitaires de Dijon, 1993, 638 σ.

67. Denis Menjot, *Les villes frontières. Moyen-Age. Epoque moderne*, Collections de l'Université des Sciences Humaines de Strasbourg, Villes, histoire, culture, société, Παρίσι, L'Harmattan, 1997, 228 σ.

68. Denise Turrel, *Villes rattachées, villes reconfigurées, XVIe-XXe siècles*, Tours, Presses universitaires François Rabelais, 2003, 433 σ.

69. Olivier Zeller (επιμ.), *Rythmes urbains XVe-XXe siècles*, Παρίσι, L'Harmattan (υπό έκδοση).

70. Anne Gotman, *Villes et hospitalité. Les municipalités et leurs «étrangers»*, Παρίσι, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2004, 490 σ.

71. Bernard Haumont - Alain Morel, *La société des voisins*, Παρίσι, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2005, 334 σ.

Όποιες κι αν είναι οι προβληματικές, είναι προφανές ότι η αστική ιστορία δεν μπορεί να περιοριστεί σε πλαίσιο εθνικό και οφείλει να εγγραφεί σε ευρωπαϊκή κλίμακα, παρά το γεγονός ότι το εθνικό πλαίσιο επιτρέπει μια πιο λεπτή ανάλυση.⁷² Για μεγάλο χρονικό διάστημα τα σχετικά συνθετικά έργα προέρχονταν από αγγλο-σάξονες συγγραφείς⁷³ ή ιταλούς, τα τελευταία με αντικείμενο κυρίως την πολεοδομία⁷⁴ ή τους θεσμούς.⁷⁵ Η εμφάνιση ενός γαλλικού συνθετικού έργου το 2003 ανέδειξε τη διαφορετικότητα των ερωτημάτων που απασχολούν τις ποικίλες σχολές ιστορίας και, ταυτόχρονα, τα τεράστια κενά που πρέπει να καλυφθούν, ώστε να συγκροτηθεί μια πραγματική συγκριτική ιστορία των πόλεων της Ευρώπης.⁷⁶

VI. Ποιό είναι το μέλλον;

Σε ένα ιδανικό μέλλον οι ερευνητές θα παύσουν να θεωρούν, άκριτα, ότι η πόλη αποτελεί απλώς το πλαίσιο συγκεκριμένων δομών και πρακτικών, ότι θέτει, δηλαδή, τα όρια που εξασφαλίζουν την έρευνά τους. Θα θεωρούν ότι η πόλη παίζει ενεργό ρόλο στη ζωή των ατόμων, των ευρύτερων οικογενειών και των πληθυσμών.

Δεν θα αρκεί, λοιπόν, η κατανόηση της ιδιαιτερότητας των κοινωνικών σχέσεων. Το ζήτημα θα είναι να οριστούν οι θετικές ή αρνητικές αξίες που συνδέονται με τον χώρο. Η μελέτη των αστικών δυναμικών θα εμπεριέχει εκείνη των αστικών επιβιώσεων, της μνήμης ή της λήθης. Θα πρόκειται, φυσικά, για τις έγγυες αξίες, που είχαν στο παρελθόν τραβήξει την προσοχή του Bernard Lepetit,⁷⁷ αλλά εξίσου και για μια πλειάδα φαινομένων: αναφορικά με τις δυνατότητες και τις απαγορεύσεις που θέτουν τα οδικά συστήματα, αναφορικά με το ποτάμι, τις επιφάνειες που ορίζει η κατάταξη του χώρου, ή ακόμα τους υφιστάμενους αρχιτεκτονικούς όγκους. Θα πρέπει να λαμβάνεται

72. Martin Daunton (επιμ.), *The Cambridge Urban History of Britain*, τ. 2, 1540-1840, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 944 σ.

73. Christopher R. Friedrichs, *The early modern city, 1450-1750*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Longman, 1995, 381 σ.· Alexander Cowan, *Urban Europe 1500-1700*, Λονδίνο, Arnold, 1998, 229 σ.

74. Leonardo Benevolo, *Storia della città*, τ. 3ος. La città moderna, Μπάρι, Laterza, 1993, 349 σ.

75. Marino Berengo, *L'Europa delle città. Il volto della società urbana europea tra Medioevo ed Età moderna*, Τορίνο, Einaudi, 2000, 1040 σ.

76. Jean-Luc Pinol (επιμ.), *Histoire de l'Europe urbaine*, Παρίσι, Le Seuil, 2003, 3 τόμοι.

77. Bernard Lepetit, «L'appropriation de l'espace urbain: la formation de la valeur dans la ville moderne (XVIe-XIXe siècles)», *Histoire, Économie et Société* 1994/3, σ. 551-559.

υπόψη η διάρκεια των ρυθμίσεων, αλλά και εκείνη των μηχανισμών γειτνίασης που δημιουργούν τα νεφελώματα των δευτερευόντων δραστηριοτήτων στην τροχιά ενός κεντρικού αστικού θεσμού. Αντίστοιχο ρόλο έπαιζαν οι εξειδικεύσεις του χώρου και των οικοδομημάτων. Οι μακροχρόνιες επιβιώσεις είχαν επιπλέον και συμβολικό χαρακτήρα, φαντασικό θα έλεγε κανείς, καθώς οι εικόνες και τα σύμβολα αποκτούσαν διάρκεια μέσω της τοπωνυμίας, αλλά και μέσω της μεταβίβασης των αστικών μικρο-πολιτισμικών φαινομένων της διαφοροποίησης, μέσα από την οποία η κατοικία χαρακτήριζε τα άτομα.

Πράγματι, τα παραπάνω φαινόμενα, οι μηχανισμοί της έγχειας αγοράς και οι συμβολικές μεταβιβάσεις φαίνεται ότι σημάδεψαν τόσο πολύ τους αστικούς υπο-χώρους, ώστε να συγκροτήσουν ένα αρκετά σταθερό μωσαϊκό. Η αστική ιστορία, ωστόσο, δεν αναδεικνύει μόνο άχρηστα παραδείγματα αναπαραγωγής των μορφών χρήσης και κατοίκησης του χώρου. Η ανάλυση των ρήξεων, των παραγόντων που τις προκάλεσαν και της πραγμάτωσής τους θα αποκαλύψει, σαν μέσα από το αρνητικό μιας φωτογραφίας, τις δυνάμεις που εξασφάλιζαν την αναπαραγωγή των μορφών αυτών. Επιβεβαίωση της θέλησης για αποκλεισμούς; Πίεση από τη δημογραφική ανάπτυξη και τη μετανάστευση; Νέες πολεοδομικές αντιλήψεις; Ανατροπή της αγοράς ακινήτων; Μεταβολές των αστικών λειτουργιών; Ανάδυση νέων ευαισθησιών; Στέρεα βασισιμένη στην ανάλυση του χώρου, η διαλεκτική της αναπαραγωγής και της μεταβολής μοιάζει πολλά υποσχόμενη...

Μετάφραση: ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΟΤΟΠΟΥΛΟΥ